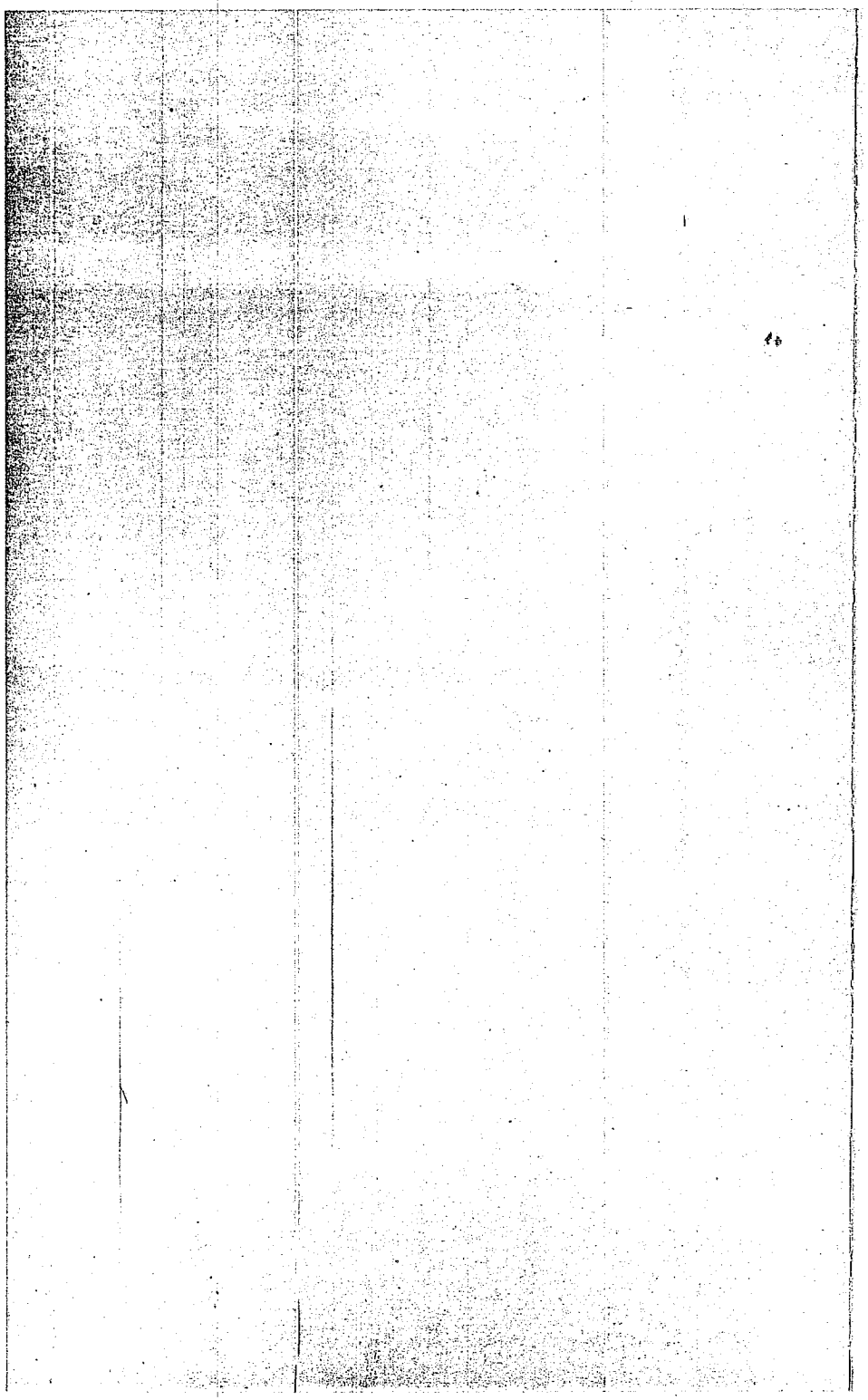
S.P.N. Togeby

Oplevelser

#

Nyt Bogforlag
Odense

S. P. N. TOGEBY

OPLEVELSER

NYT BOGFORLAG ODENSE

1943

COPYRIGHT BY
S. P. N. TOGEBY

ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

TILEGNET MINE ELEVER

INDHOLD

Forord ..... Side 5
Personlige oplevelser ..... » 7
Politiske oplevelser ..... » 77

Herunder bl. a.:

Om mellemskolen ..... Side 83
Bondestandens historie ..... » 100
Senere års politik ..... » 114

Slutning ..... » 131

FORORD

Min retskrivning har enkelte særegenheder. Idet man i vore dage — siden 1814 — har ønsket at alle skal lære at stave ret, forekommer det mig nødvendigt at fjerne de værste fælder eller vanskeligheder som vor sædvanlige retskrivning byder på. Det drejer sig kun om ca. 40 ord: vil skal kan i datid og alle almindelige ord med stumt h. Efter svensk mønster skriver jeg v i l l e og s k u l l e i datid; desuden k u n n e i datid. De allerfleste danske er ude af stand til at lære de sædvanlige regler for de tre ord. — Det stumme h for ved j og v har været stumt i 600 år undtagen i visse egne af Jylland. Men folk i disse egne kan dog godt blive ved at sige det h selv om det ikke skrives; for det lærer de för de lærer at skrive; og de udgör ikke en tiendedel af det danske folk. Dersom øboerne og de h-løse jyder så nöjedes med at glemme det stumme h — nej: de sætter det til på gale steder: vist ikke smeden er jemme, så sig til hans kone om ikke hun hville komme og jælpe os; de Hvilde i Afrika er hvist alle sorte. — Svenskerne har afskaffet det stumme h for ved v og virker for at få det bort for ved j.

Disse jyder med hv — siger ikke mange af dem w (og ikke hv).

Altså: bort med h for ved j og v.

Om store bogstaver kun dette: de fastholdes 1. fordi tyskerne bruger dem, 2. fordi gamle halsstarrige personer som er så mægtige i dette land er egoistiske nok til at kræve dem fastholdt skönt det er synd at börnene skal slås med dem i al evighed. Lære dem

Træbanken eller Træhöjen (udtalt på Tåby-målet: træhöwing).

at han för sin död havde »købt« tre arvefæstegårde, én til vert af sine börn, og udredet komplet de tre overtagelsessummer — så indser man at min farbrors udtalelse var meget langt fra sandheden. For aldrig er noget land blevet så godt regeret som Danmark af kronprins Frederik og grev Reventlow — der hævede Danmarks bønder fra tiggerstand til frimænds kår.

Ved udredelsen af landgilden til herremanden var den fejl i störste delen af min fars tid at den skulle leveres in natura (kunne ikke klares med penge), og de 26 tdr. byg som var fars landgilde skulle leveres inden for en afstand af to mil (15 km). Herremanden plejede at sælge kornet til en grosserer i Præstø, og denne kunne kassere kornet vis han ikke fandt det godt nok; ifølge skødet skulle det være førsteklasses velrenset korn. Jeg har som dreng selv været med på kornmagasinet og set vorledes man vejede kornet på hollandsk vægt og set mændene dær kaste knive mod en stor træ-bærepille. Engang hændte det at en karl kørte de omtrent 2 mil til Præstø med et læs korn som købmanden kasserede, og så kørte karlen jem med det igen. Far var en god mand som jeg den dag i dag tænker på med hengivenhed og taknemlighed — men ved den lejlighed var han rasende så jeg aldrig har glemt det. Først fik karlen (en ældre karl) en omgang fordi han ikke havde solgt kornet et andet sted i byen. Dernæst rasede Far inde i stuen over den trældom at han ikke kunne klare det med penge; for han var det år ikke i stand til at levere bedre korn. Ja, på en vis måde kunne han klare det med penge; for han var nu nødt til at købe hos en anden gårdmand og køre det ud. Så vidt jeg husker blev leveringen in natura i min fars sidste dage rettet til vederlag i penge 50 øre over kapitelstaksten pr. tønde. Men mig er den tildragelse aldrig gået af minde. Jeg var ca. 10 år og har fra det öjeblik hadet dette at det ene menneske skal give skat til det andet.

Far var ejegod, men det kunde hænde ham at blive vred på været eller at ærgre sig over et og andet af de mange ting som bønder har at være ked af. Når sligt indtraf, citerede mine søstre slutningen på Erik Bøghs digt om bonden Klaus Madsen der

endog var gnaven når han høstede allerbedst — så høstede andre også meget, og slutningen lyder: »Der kan ingen Fanden göre Klaus Madsen tilpas«. Når Far fik det citat, lo han.

Om min stærke mor har jeg et tilsvarende minde. Det var lige för et valg i provisorietiden. Min far havde været syg, men var i bedring. En gæst spurgte om han ville til valg (i Præstø). (Alfred Hage var höjres kandidat). Vad Far svarede husker jeg ikke — men min mor som ellers aldrig blandede sig i politik sagde: »Jo, han skal; for de folk vil os ikke noget godt«. Med »de folk« mente hun herremændene, höjremændene, og siden det öjeblik har jeg vidst at *herremanden er bondens fjende*. Der er heller ikke noget der har gjort mig mere ondt i dansk politik end når venstre gik i kompani med höjre; for *så var mit jem truet*. Venstre har også måttet bøde dyrt for makkerskabet med dette höjre som først med lovbryderen Estrup ødelagde forsvarsviljen i det danske folk og derefter 1929 med Christmas Møller ødelagde selve forsvaret. Herom skriver Johs. Lehmann i sin bog om Neergaard side 393: »Da Neergaard 30.4.1929 for femte gang tog afsked med finansministeriets personale, har han måske tænkt på en udtalelse han fremsatte i 1905. Den havde nu fået aktuel gyldighed: »Jeg tror at enver venstreregering der bringer sig i afhængighed af höjre i længden vil komme til at føle smerten derved«. Få har som Neergaard måttet sande disse bitre ord af ham selv. Vor han var loyal, mødte han det modsatte; vad stort og godt han satte igennem søgte man at tage æren for; når vanskelighederne kom, svigtede man — lige meget om det så var »livssagen« der gik med i løbet.«

För min tid hændte det at en vogterdreng på én af gårdene havde fanget et dyrelam og solgt det til en handelsmand (da godsejeren havde jagtret, var det en art krybskytteri eller tyveri — i visse folks omdömme). En dag kom en skovfoged, fik fat i drengen og gennempryglede ham syndigt så at hans mor grædende klagede til bønderkonerne, bl. a. til min mor. Mor var selv grædefærdig da drengens mor viste hende mærkerne af pryglene.

En anden ting min mor meddelte skal medtages her. Hun var født på en gård i Kindvig lige over for skolen; hun havde en eneste bror ved navn Sören Larsen der døde midt i 1860erne i en alder af ca. 30 år af en tuberkulose med blodstyrtning som han havde pådraget sig ved i 17—18-års-alderen at bære kornsække der var ham for tunge. På hans sidste dage kom der vildelse over ham, og da han altid havde elsket heste, råbte han en dag i feber: »Der brast den ene line; går den anden med, er jeg færdig«. En mand hentede doktor fra Præstø og kørte ud med ham igen. Da hestene var trætte, kørte manden langsomt jem, i skridt; dette galdt især den lange svagt skrånende bakke ved den lille skov som kaldes Lund mellem Mern og Kindvig. Da han i den lyse frostkolde vinternat kørte meget langsomt ned ad den bakke, mødte han et stort dyr der veg vejen for ham idet det gik i skridtgang over grøften ind på marken og atter ud på vejen ad Mern til og idet det stadig så efter ham. Manden vidste ikke om det var en kalv eller en stor hund og sagde höjt: »Er *det* en hund?« Da han kom tilbage, var min morbror død. Manden havde mødt hans fylgje. Og manden var nøgtern uden enver art overtro.

Til min mors fødegård i Kindvig hørte to engparter på Kindvig Hoved (kene hoved), ver oprindelig på 5 tdr. land; men den yderste var allerede i min barndom ikke så lidt större end da min morfar fik den ved udskiftningen og gav drengen der trak lod en god ducør fordi drengen trak de to parter til ham. Min morfar havde indset at det var de to bedste. Og når *den* langs stranden hen til Mern eller Saby (alm. stavet Sageby, men udtalt sa'by) å vokser, er det fordi landet hæver sig af havet, og det gör det så stærkt at man på et kort åremål kan se det. Stranden »trækker sig tilbage«. — Der, på de enge, måtte min mor som ung pige malke køerne to gange om dagen i en del af sommeren og bære mælken de ca. 2 km jem til gården i Kindvig på et åg el. bæretræ. Fra disse ture har Mor især talt om viberne som flöj omkring hende når hun malkede. Denne glæde over viberne

viste hendes naturfølelse ligesom hun også havde sans for poesi; hun sang undertiden salmer og viser. Af folkeviser har jeg dog kun hørt hende synge Agnete og Havmanden.

Desværre er disse engparter ikke mere i min families eje.

Til mit jem i Tåby hørte en meget stor frugthave med mange dejlige træer. Det bedste var vinæbletræet. Vinæblet har den skæreste lød: gullig — svag rødlig. Det er et sommeræble og holder sig ikke længe. Det giver den fineste most. Jeg nåede at få to i Skårup ved podning. Den bedste pære var gråpæren som nu næsten ikke er til at opdrive. Vorfor? Min mor som var specialist i æbler satte vinæblet over alle andre. Most bör ikke laves af blandingsfrugt; men på ver flaske bör stå vad slags æbler mosten er af. Så vil vinæblet blive nr. ét.

Et par personlige data er nødvendige — for læserens skyld. Jeg blev født 1874 den 19. december og var død da jeg blev født. Jordmoren skaffede liv i mig ved det velkendte husråd som en jordmor altid har ved hånden — ellers havde jeg været sparet for mange genvordigheder. Den dag jeg blev født, slagtede de gæs jemme, og mange år senere pralede jeg af at det var et varsel om at dumheden skulle vige vor jeg kom til. Hovmod står for fald.

Det første jeg kan huske er at jeg — vel i fireårsalderen — blev sendt ind til naboens i et ærinde. Mor sagde til mig at jeg skulle huske at sige godav når jeg kom derind og favel når jeg gik. Det første huskede jeg; man banker ikke på dören på landet; derfor gjorde jeg det heller ikke, dörene er aldrig låst; man går lige ind; jeg udrettede mit ærinde og gik. Da jeg kom ud på gaden, huskede jeg at jeg havde glemt at sige favel. Resolut gik jeg derind igen, lukkede dören op, sagde det ene ord favel, lukkede dören igen og gik jem med god samvittighed.

I en alder af kun fem år blev jeg sendt til Kindvig til en gigtknoklet gammel pige der trak mig i ørene når jeg ikke kunne hitte ud af bogstaverne eller stavningen som jeg lærte efter den gamle græske bogstavmetode: b—a siger ba. Nutidens børn er

heldigere; de lærer efter den geniale hollandske metode som Margrete Lønborg Marstrand har indført her i landet.

Denne tidlige skolegang har, tror jeg, gjort sit til at øge min medfødte tungnemhed, og da jeg i en ret tidlig alder kom til at gå ver dag i den rigtige skole, virkede dette på samme måde. Børn går alt for meget i skole. Læreren i Kindvig hed Dieckmann og var en solid og dygtig mand — af den gamle skole, fristes jeg til at sige; for vi lærte udenad mange salmer og alle skriftsteder i Balslevs lærebog, og det var godt; for når man bliver gammel, stiger snart ét, snart et andet trøstens ord frem i ens sind.

I 6 års alderen lod min mor mig lære Fadervor ud af lærebogen, og den dag i dag ser jeg indledningsordene midt på venstre side, 1. bøn for neden, 2. bøn midt på næste side o. s. v.

Min ældste søster fulgte mig til skole da jeg første gang skulle møde hos Dieckmann. Hun havde vist lidt feber; for hun glemte at tage min hue af för hun bankede på. Da Dieckmann havde fået det nødvendige at vide, navn og fødselsdag, sa han: »Så skulle vi nok af med huen, Sören«. Min søster angrede det længe efter.

Dieckmann lagde for resten særlig vægt på regning, og da jeg kom til at gå ver dag i skole, sad jeg ver anden dag og regnede — til jeg kom igennem den navnkundige Chr. Hansens 3. del. Jeg tror at den megen skolegang går ud over helbredet; tarmkatar er en almindelig følge, men på den anden side kan det godt være at når jeg siden i en snes år klarede mig *nogenlunde* som seminarie-regnelærer, skyldtes det Dieckmann og Chr. Hansen. — Dieckmann havde mageløs disciplin. I de 8 år jeg gik hos ham straffede han kun én gang. Det var en dreng på 14 år og med voksen-højde som havde lukket én af pigerne inde på et W C vor hun var en times tid. D. straffede lovbryderen med et spanskrör der havde været spaltet i 4 dele og nu var bundet sammen med sejlgarn på 5 steder. D. var kæmpestærk. Man påstod han havde haft tuberkulose som ung og

havde taget bad i østersøen året rundt, ja, havde hugget hul på isen ved vintertide og dukket ned. Deraf kæmpekraften. (I parentes: slige folk kan sagtens holde disciplin; men når man kræver at alle lærere skal »holde disciplin«, er det dog et udtryk for at de börn som man skal holde styr på er uværdige til de perler læreren kaster for dem. Forældrene er snedige: de kan ikke selv — og kaster problemet over på de stakkels lærere). Man påstod også at D. på én gang kunne bære to tdr. vede eller ærter. Nu pryglede han denne dreng med dette spanskrør indtil drengen græd stille og jerteligt som et lille barn.

For dem der har den mærkelige interesse som hedder kulturhistorie skal jeg oplyse at skolens W Cer (der dog selvfølgelig kun var almindelige retirader) blev indført i min skoletid: mellem 1880 og 1889.

Vert år havde vi skovtur, skoleskovtur, og de hører til mine bedste minder. En snes fjerevogne fra Tåby, Sandvig, Kindvig, Saby kørte med skolebörnene til Kallehave, Vordingborg, Lækkene el. Præstø. Det var i juni måned. Alt stod i flor. Flag og musik. Gode heste for alle vogne — de blev undertiden urolige; én og anden måtte standse lidt. Køerne var på græs, undertiden over knæ. Unge heste på marken rejste halen i været som flag. Kom man i nærheden af en grisefold, løb grisene i hob og sagde øf-øf — af glæde over skovturen. Jeg sad ved siden af min far med benene under forlæderet (værn for støv og om vinteren mod kulde), og det var min glæde at se muskelspillet på hestenes lænder og se hestene føre bagbenene frem langs læderskaglerne. Jo, det var en fest. På festpladsen spiste vi jemmebagt vedekage med smör og stikkelsbærkompot og drak siden kaffe. Nu da jeg skriver dette, kommer jeg til at tænke på Sællands bønder 100 år för. Hestene var krikker. Køerne var huder på fire ben. Mælken var valle. Grisene var kun skrig.

Vilket mirakel i de 100 år: fra dette til skovturens herlighed. Et land kan altså regeres godt.

I min tidlige barndom havde vi en prægtig karl der hed Vilhelm, sön af den navnkundige væver Hansen »fra Mern« der

boede på et husmandssted udflyt fra Mern og lidt længere fra denne by end fra min fars jord*). Vi dyrkede hör, og engang kom Vilhelm for skade at grave en bragrav (bra'grau) for bred så at han fik skænd af Far vad jeg siden lod Vilhelm høre vorfor *jeg* fik skænd. Men det var ikke den eneste malör jeg havde af hör. Min yngste søster og jeg skulle ruske hör og havde lige så lidt lyst som de dovne københavnere 1941. Min søster der ligesom jeg ikke havde tone i livet sang da en simpel vise som hun selv havde digtet. Den lød således: »Sövren ha hå ette lyst, lyst, lyst« — gentaget mange gange. — En udmærket vogterdreng havde vi; han hed Niels (udtalt med i og med to stavelser). Medens Vilhelm siden blev gårdejer i Øster-Egesborg, blev Niels købmand i Præstø. Han var en sand mester til at omgås småkræ; han lagde sig ned på ryggen — og så samledes gæssene om ham og »holdt kæje« (d. e. snakkede i vilden sky). Med andre vogterdenge gik det ikke sådan; dem rendte gæssene fra. Han kunne blevet en udmærket pædagog.

Mens jeg gik i Vordingborg realskole, var jeg jemme ver anden söndag og blev mandag morgen tidlig kørt til Iselingen vorfra jeg gik. Den der kørte for mig var for det meste en herlig karl ved navn Rasmus der holdt meget af heste. Mon ikke også den ædle hest er Guds ypperste skabning — blandt dyrene. I reglen havde vi en fyrig ung hest for, og når vi standsede ved Iselingen, tog Rasmus hovedstolen af hesten og gav den brød. Så hændte det, især en stille frostmorgen, at hesten standsede tygningen for med løftet hoved at lytte til larmen af fjerne vogne. En enkelt gang havde vi en noget ældre hest af frederiksborgrace for. Der var kommet en mængde sne om natten, og på steder lå meget store driver, særlig i Ørslev vor driverne var lige så höje som hesten. Vi var naturligvis i kane, og det var en ren fryd at se hesten springe gennem driverne. Jeg har aldrig haft en bedre køretur. En pranger bød engang min far en meget höj pris for dette dyr; Far var tilböjelig til at sælge; men Mor

*) Mit jem æstinerede »væver Hansen« höjt som en hædersmand, og det har derfor været mig pinligt, når den ene og den anden skribent om 1848 har været ude efter ham.

holdt så meget af den hest og bad for den så den fik lov til at blive. Hun blandede sig ellers aldrig i Fars handeler. — Jeg har tidt overværet Fars handel med en slagter fra Præstø om lam og kalve. Far havde en vis evne til at kræve det mest mulige, og denne slagter bandede på at han ikke kunne give så meget. Han brugte den voldsomme ed: ved Gud i himlens höjeste himmel jeg kan sgu Fanden gale mig ikke gi' mer, Jens Nielsen. Og jeg syntes altid det var synd af Far at han ikke slog af. Det endte gerne med at slagteren sagde farvel og kørte ud ad toftporten vesterpå ad vor markvej op til kæmpehöjen vor han drejede sydpå og derefter østpå — endelig nordpå ind ad vor gadeport. Lidt flov sagde han: »Så får du ha ret da med din lögn — men så skal du sgu osse gi lidkøb«. Dermed var handelen sluttet og han fik en kraftig kaffepuns, d. e. kaffe med rom eller brændevin.

Med det samme jeg er ved ederne må jeg her föje til at vi engang havde en bygningshåndværker der bandede så det ikke er til at citere; men han brugte én ed som ville passe i 1942: han sagde: Fanden bombe mig. Hans almindeligste ed var: Kræft ede (æde) mig. Da han døde af kræft, talte man om at han havde fået sit ønske opfyldt. Netop i mine drengeår, imellem Niels og Rasmus havde vi en karl vis navn jeg har glemt — han var ikke alene ødsel med eder så jeg tror jeg kender alle danske eder, dog ikke søfolks, men han ødslede også med sjofle historier og viser. Således fik jeg den for en dreng nødvendige sexualkundskab.

Nordboerne (Nyord-boerne) er hårde til at bande; en mand vis navn jeg ikke skal nævne kom undertiden hos vor nabo vor jeg hørte hans mærkelige (syngende) mål; han bandede på at ingen ejede så meget sølvtöj som han »på hele Nords land«. Men engang havde han øens præst (og lærer) med; da bandede han ikke. Og jeg har engang da jeg var omtr. 50 år gl. søgt at opfriske ovenomtalte håndværkers eder for at skrive dem op; han reparerede noget på et hus i Sandvig; jeg gav mig i snak med ham og hans håndlanger der var af samme kaliber som

mester; men skönt jeg ofrede en times tid på dette videnskabelige formål, hørtes ikke en ed fra nogen af dem.

En udmærket karl havde vi i hele min studentertid; han hed Lars Peter og var fra Røstofte. I alle mine sommerferier var jeg med at høste hø og sæd, og Lars Peter og jeg arbejdede trofast sammen. Med min fars jælp bjærgede vi alene al høsten. L. P. var en drabelig slider, og vi blev mange gange ved til over 9 aften, til gengæld stod vi nødig op för halv syv, og vi havde god middagspause; desuden vilte vi os ved de seks maaltider vi fik i dagens løb. Han gjorde engang et mesterstykke; medens det normalt var et godt dagsarbejde om en mand mejede én td. land på en dag, hændte det idet en bygmark var tjenlig at Far bad ham meje en hel söndag mod ekstra vederlag (så vidt huskes 4 kr.). Sæden stod op, karlen mejede rundt ligesom moderne mejemaskiner — og i løbet af söndag og mandag var sæden fældet (4 tdr. land i alt).

Lars Peter var en dygtig krybskytte. Han var os inderlig hengiven vad han viste engang jeg var ved at blive overfaldet af en bølle. Denne var en stor og stærk tamp der havde fået en del at drikke; han så sig gal på mig, men L. P. stillede sig ved siden af mig, og da Far også var til stede, gik bøllen bandende bort. L. P. fik en sörgelig skæbne. Jeg tror han burde blevet hos Far vor han havde det lige så godt som jeg.

Disse høstdage sammen med Lars Peter er den lykkeligste tid jeg har levet.

☆

Det var vist i året 1895 at vi fik en slåmaskine og en mejemaskine (aflægger). Den dag vi tog mejemaskinen i brug mejede jeg på en eftermiddag fra kl. 1 til kl. 9 otte tønder land byg. Det var min far en meget stor glæde. Desuden slap han for at slide med det. Senere har selvbinderen gjort endnu större gerninger. Disse maskiner er en velsignelse for Danmark med den regnrige august måned. En sommer var høstværet så ustadigt at Lars Peter og jeg »stjal« et læs eller to på nogenlunde gunstige dage mellem bygerne. Engang havde jeg nær kørt løbsk

med mejeren idet den ene hest var ængstelig for vingerne der syntes at ville slå dyrene. Heldigvis var det op ad en bakke at den blev af lave og jeg fik maskinen standset. Da var den ene line lige ved at gå i stykker. Den hest slap siden for det arbejde. Det var den samme hest der lyttede ved Iselingen efter vognkørsel nordpå i frostværet. (Side 15).

☆

Lars Peter og jeg fik davre kl. halv syv: mælkegrød eller øllegrød; mellemmad kl. 9: smörebrød med pålæg, bl. a. ost; middagsmad kl. 12: to retter varm mad (middagsövn til halvto); kaffe med brunt sukker mellem halv to og to; midaften kl. 4: som mellemmad; nare (nadver) kl. 7: te og smörebrød. Og så fyraften

En söndag eftermiddag gik Lars Peter og jeg ad markvejen op til Træhöjen (udtalt: træhöwing) og videre ad skoven til. Da så vi dær vest for höjen en dreng vi ikke kendte ligge i vore ærter og guffe i sig. Lars Peter sagde i en bøs tone til ham: »Va skal du der!« — Drengen svarede frejdig: »jæ vidste jotte det vå jerre erter!« — Så gik han — ad Mær til.

Da jeg var ca. 12 år gl., sendte mine forældre mig i snitteskolen (som man kaldte husflidskolen) i Nebleskoven, oprettet af Oremandsgård. Jeg gik dær to gange om ugen i vinterhalvåret og lærte at »skære ud« af en ung mand der blev mig en god ven. Han hed Anders Jakobsen og boede ved Landevejen mellem Mær og Alsløv (som skabekrukker kalder Allerslev). Han er ét af de bedste mennesker jeg har kendt. Mon ikke man i det hele taget finder de bedste mennesker i den jævne klasse især på landet som han tilhørte. Kundskabens træ har mange slags frugter. Anders Jakobsen lærte mig at udskære æsker i gammel stil. Han havde en snes stykker på udstillingen i København 1888. De blev så vidt vides solgt for 5 kr. pr. styk. Muligvis var der i samlingen én æske udskåret af mig. Ellers lavede jeg æsker til mine søstre, og da jeg engang i en tidlig alder havde lovet min barnepige at »når jeg blev stor«

skulle jeg give hende et par firkantede malkespænder (flertal til malkespand), så lod jeg sådan et par lave, 10 cm höje, og lavede en udskæring på siderne og gav hende dem. Dersom én og anden læser ikke véd vad en malkespand er, skal jeg tilföje at medens en vandspand er bredest foroven, er en malkespand bredest forneden. Så skumper mælken ikke så let over.

I min studentertid holdt jeg meget af at drive omkring og drömme i de små skove der stødte op til min fars mark: Skalsbyskoven og Tåby Kohave, særlig i den sidste som jeg kendte ud og ind. Men dær hændte det mig en stille sommerdag på et sted vor jeg havde været mangfoldige gange at jeg pludselig blev ængstelig. Det var Pan. Der var ingen hørlig eller synlig grund.

☆

Tåby — navnet rimer på ordbogsmanden Såby — det ærgrer mig at vejvæsenet eller vem det er har lavet bynavne om i uheldig retning. Tåby har man kaldt Togeby! Kalvehave, Balle, Nyord, Møen — er sat for Kallehave, Bael, Nord, Mön (som dog alle siger). Mön er endog etymologisk det rigtige.

☆

Omtrent 14 år gl. kom jeg til at gå til præst — i vinterhalvåret. Vejen var tre km fra min fødeby Tåby til Mern (rette udtale mæ'r, n er falsk). Præsten boede i et gavltakket hus ikke langt fra kirken. En kirkesti gik dengang over min fars mark (nu er den nedlagt), derefter gennem den lille yndige bøgeskov ved navn Bo-gved (af bog lig bøgetræ og ved lig træ); på landkort findes navnet tosset stavet: Bugtved. Mht. udtalen mærkes at sydsællandsk, d. e. målet i egnen syd for Præstø—Næstved landevej, mangler eg-lyden*) medens vi har ð-lyden meget tydeligt udtalt. Et andet lokalt navn: på kort finder man øst for Jungshoved (vis kirke man kan se fra mit jem) Bøgeströmmen vilket ord i sig selv indeholder en modsigelse; det er også galt idet folk ikke alene siger bö'jeströmmen (vilket vel ikke siger noget da

*) Eg-lyden læres let af sydsællændere medens fynboer ikke kan lære ð-lyden.

man også siger bö'jetræer); men man bruger udtrykket: ha sæiler yde ve bö'jed — dette afgör at man bör skrive Böjeströmmen, d. e. strömmen der böjer uden om landet.

Ved den vestlige side af Bo-gved gik stien et hundrede meter langs udkanten af en gårdmands mark, derefter et langt stykke mellem væver Hansens*) og en bolsmands marker. Så kom man til sidste halvdel af vejen som var en sti gennem en række huslodder, ligeledes udflyt fra Mern, og (på et langt stykke) langs Mern å (rette udtale: mære å). På to korte stkr. vej nær gik jeg altså kun på kirkesti og kunne sande Grundtvigs ord:

> Luk öjne op, al kristenhed; se hist vor fuglen synger;
> sig bakke op og bakke ned end kirkestien slynger.
> Den snor sig over mark og eng imellem korn og blommer
> forbi så mangen fugleseng i vår og tidlig sommer.

Pastor Spang var en stor stærk mand med et luende blik bag brillerne og med en mægtig røst. Under salmesangen i kirken om söndagen gik han op og ned ad kirkegulvet og sang med sin dejlige stemme der fyldte den store kirke med sit brus. Jeg har endnu den forestilling at en præst ikke er rigtig med mindre han går der og synger. Han var en Grundtvigs discipel, og jeg kan endnu høre ham sige: ». . . ja, nåde over nåde«. En ting husker jeg ham især for: hans uddeling af nadverens sakramente. Ældre folk husker vel endnu ordet *sande*, og med sans for rytmen i ordene og for virkningen af kunstpausen udtalte han gribende: »Det er Jesu — sande legem«; »det er Jesu — sande blod«. De to sidste dybe og fyldige ord udtalte han så fuldtonende at man aldrig glemmer det. Og den (i alt fald i mine öjne) dejlige altertavle der viser den første altergang var en passende baggrund for handlingen.

Det er ikke mange givet at göre altergangen så höjtidelig — men: da nu ordet *sande* er slettet, kunne man dog fastholde rytmen ved at tilföje Kristi vad vist også enkelte præster gör.

Da Spang fik at vide at jeg skulle læse videre, gav han mig

*) Se Rugård: Fremragende danske bønder og H. P. Hansens bog om Hans Hansen (1942).

nogen timer i engelsk idet han først spurgte mig om jeg kunne sige faðer med ð — vorved det mærkelige kun var at han havde været præst i Mern i mangfoldige år uden at opdage at han ikke var på Fyn.

Men för jeg går i lag med at skildre mit Vordingborg-ophold, må jeg omtale to originaler fra jemstavnen. Den ene var smed i Tåby. Han havde efter sigende været dygtig engang; men på sine gamle dage var han et vrag. Han sang godt, bl. a. også tyske viser. Jeg husker dog kun en enkelt linie: »Du, du, du bist mein herzens, du«. Vi börn var rædde for ham; han var ond når han var lidt fuld. Jeg har engang set ham slå sin kone i gulvet eller rettere i jorden; for det foregik uden for huset.

Efter sigende levede han sine sidste to år udelukkende af brændevin og stadfæstede således ved sit levned Kromans påstand at brændevin er det ideelle næringsmiddel. Brændevin er koncentreret livseleksir der desværre har den fejl at den ødelægger visse organer, særlig jernecellerne. Brændevin var dengang fantastisk billig og holdt sig der langt ind i det 20. århundrede — takket være I. C. Christensen, Alberti og Hørup.

Da Smeden skulle dø, var Frederiksen hos ham og søgte at hælde et glas brændevin i ham; men det kom op igen. Frederiksen holdt glasset under, fangede det meste og drak det selv.

Frederiksen var sko- og sadelmager. Han havde ikke noget fornavn. Han stammede fra Fakse, men opholdt sig altid i Kindvig og omliggende byer. Han havde ikke noget fast bosted, men boede og var jemme vor han kom i bøndergårdene for at reparere seletöj, sko og stövler. Han sov i gårdenes karlekamre eller i staldene ligesom han også plejede at udføre sit ørke i kostaldene. Dette var ikke noget ringe sted; jeg kender ikke noget hyggeligere sted end min fars lune kostald, især når køerne var der og havde fået et herligt foder af halm med lidt kerne i eller duftende hø og når de siden tyggede drøv og tænkte sig om for ver mundfuld (de drøvtænkte ligesom Per Sprogvilds juridiske professor). Fars kostald var hyggeligere end de moderne med vælvinger, ventilation og elektriske tråde til at lære køerne at

gå på W C. Frederiksen sad i fodergangen på en stol, havde et bræt over lårene og bødte — som sagt — fod- og seletöj. Han havde altid en skrå i munden eller i mangel deraf en læderstump som han tyggede på. Tabte han den, var han ulykkelig, men glad og tilpas når han fandt den igen. Når han skulle spise, puttede han den i lommen; den kunne vare i årevis. Han spiste naturligvis sammen med familien og tjenestefolkene. Manden og konen tiltalte han far og mor, börnene min sön og min datter, tjenestefolkene ligeså.

Inden vi går ud af kostalden efter at have kaldt Frederiksen ind, må vi huske én ting. Når man fra vor nabo i vest kom bag om vort havegærde og gik ind ad vor toftport, så havde man (har man) stuedören til höjre, kostalden til venstre, og jeg har aldrig gennemgået »Erasmus Montanus« uden at tænke Rasmus Berg gående til venstre hen til køerne — ligesom også gendarmen hos Pontoppidan blev generet af smedens hund ved det østligste hus (der var ikke andre håndværkere i byen som kun havde fire gårde og to huse).

Frederiksen havde en kolossal hukommelse og kunne huske alle fødselsdage i hele sognet. Derved kom han til utallige fødselsdagsgilder. Desuden var han selvskreven gæst ved alle høst-, jule- og fastelavnsgilder. Ved alle disse optrådte han som taler, især i provisorietiden. Han lod sig lukke ind i et værelse vor han var alene — for at memorere. Snart kom han ind i stuen, stillede sig bag en stol og talte kraftigt mod Estrup, Scavenius og Ravn med alle tidens floskler. Jeg var for ung til at huske eller nedskrive Frederiksens frihedstaler; men jeg kan give et eksempel i samme retning; da jeg hørte det, var jeg vel 16—17 år; en mand fra Mön med et stort skæg talte i Saby om den fugl purtse som de skød på Mön. Da ingen lo eller følte sig løftet af den jagt, måtte han selv udlægge sine ord og sagde: ordet skal vendes om. Alligevel gjorde det ikke mindste indtryk. — Sligt repeterede Frederiksen. Det hændte imidlertid en enkelt gang at han kom til höjregilde (der var vist dengang i sognet kun én höjregårdmand). Höjre-lejehusmænd var der nok af: for de havde ordre

fra Alfred Hage til at stemme höjre (afstemningen var offentlig). Ved et høstgilde f. e. kunne der blive höjretilhørere nok. Så talte Frederiksen for Estrup. Da var der til ham ved næste venstregilde. Jeg overværede en sådan situation. Man drillede ham skånselsløst, og jeg husker vor ondt det gjorde mig. Jeg kunne godt lide ham; det kunne i grunden alle. Men synden var unægtelig stor. Jeg husker også at en fæstegårdmands sön der havde stemt venstre blev jaget fra sine forfædres gård i Sandvig da hans forældre døde. Sligt glemmes ikke blandt bønder som godt er; for herremanden er til evig tid bondens værste fjende selv om der — som altid i livet — kan findes enkelte undtagelser som Reventlowerne. Vort folk er et ynkeligt folk at det ikke kan få bugt med de 12—15 hundrede herremænd vi har. De baltiske stater kunne i deres korte frihedstid.

Når Frederiksen blev drillet, værgede han sig så godt han kunne, bl. a. ved grove eder; ellers bandede han ikke; han havde heller ikke brug for det, for han sad inde med et kraftigt ordforråd; han kaldte bønderne »bøvede bæster« — til dem selv naturligvis, ikke i omtale. Når man havde drillet ham et passende stykke tid, drak man læikøu (lidkøb), og så var Frederiksen glad igen. — Han så ikke godt i mörke og havde derfor altid lygte med. Engang han ved nattetid gik ad vejen ved den dejlige Træhöj på fars mark, løftede den sig på fire pæle vad han ikke kunne lade være at omtale. Da fik han skyld for at han havde drukket for mange pægle, men bandede fælt på at det var lögn. — Noget höjremand var der i ham; for som hans billede viser holdt han meget af ordener.

Det mærkeligste ved Frederiksen var at han efter i mangfoldige år at have huseret i Kindvig og omliggende byer en dag kom ind på at han skulle til sin fødeby Fakse. Så snart han kom der, blev han syg, kom på sygehuset og døde. Om hans ligfærd véd jeg ikke noget.

I mit jem holdt vi mærkeligt nok »Folkets Nisse« der var et udpræget höjreorgan. Fra dette blad husker jeg lidt af et ironisk digt der gav Estrup skyld for alt. Jeg husker især verset: »Det

Frederiksen.

gule skær som på himlen er — det er Estrup«. — Dette gule skær var en følge af aske i luften her, kommet fra den ostindiske vulkan(ø) Krakatows frygtelige udbrud i 1883.

Vordingborg

Ja, så kom jeg i Vordingborg realskole. I Præstø var der ingen. Til Vordingborg kørte vi enten over Egesborg — Røstofte — Ørslev eller over Liljendal — Tolstrup — Nyråd vilken sidste på egnens mål hedder Nyrød. Som för omtalt havde vi en dejlig brun vallak (vilket ord ikke brugtes; en vallak kaldtes en hest). Denne havde tre søstre som vi i alt fald i deres yngre dage kaldte håsser (engelsk horses). De var ikke nær så könne som broren, og den ældste blev solgt til en gårdmand af Fars familie. Han solgte den igen til Liljendal, og da vi engang kørte gennem denne gårds jord ad vejen til Tolstrup, stod der en snes heste på græs ved den sydlige side af vejen. Vi havde de to søstre til den bortsolgte for — da rejste denne sit hoved fra græsset og vrinskede medens alle de andre ikke ænsede os. — (Et andet eksempel på hestehukommelse kan måske medtages her i parentes. Mine forældre deltog ca. 1880 i et kristeligt møde i en udflyttergård nord for landevejen mellem Bårse og Blangslev. Da de ti år senere kørte der igen med de samme heste uden at have kørt der i mellemtiden, ville hestene dreje af til samme udflyttergård).

Også i Vordingborg fandt jeg fortrinlige lærere, endog hele tre fremragende. Den ene, Mathiassen, skolens matematiklærer, blev desværre overlærer i en anden by efter at jeg havde været i realskolen et halvt år. Han havde et par dejlige milde öjne — og var dog streng, på en måde. Første time vi havde ham — det var i 3. øverste klasse — sagde han: »Når jeg kommer ind i klassen, rejser I jer op og bliver stående til jeg giver jer tegn til at I skal sætte jer. Ordensduksen skal have gjort tavlen ren i frikvarteret; svampen skal være ren, og der skal være rent vand i vandfadet; vis to af jer taler med hinanden i timen, er det det samme som at bede om en lussing«. Denne sidste eventualitet

indtraf én gang i det halve år. Han kaldte de to syndere op til tavlen og sagde til dem: — »I husker nok vad det koster?« — »Ja.« I det samme fik de begge samtidig ver en lussing, den ene paa venstre, den anden på höjre kind. Vor ondt det gjorde véd jeg ikke. Det var vist mere indvortes end udvortes.

Mathiassens undervisning var fuldkommen. Han lod altid en dreng gennemgå den ny lektie, og man havde aldrig nødig at læse på den jemme. Anderledes i hans efterfølgers tid; da måtte vi lære alt jemme. Denne efterfølger havde en meget fin lærer-eksamen, men lærte os ingenting skönt han gjorde sig al umage. Jeg tror, han havde udmærkelse — alligevel duede han ikke. Han kunne heller ikke holde disciplin. Nu er jeg ikke vis på at man har ret til at stille det krav til en lærer. For når elever laver mudder, er det et vidnesbyrd om at de er uværdige til undervisningen. Der er aldrig sagt sandere ord end det at höjskolen er der vor lærerens tale mødes af elevens trang. Kun vis den manglende disciplin kommer af lærerens mangel på evne til at undervise, er han dömt. — Vi var kun et dusin i klassen og var vant til lydløs stilhed i matematiktimerne. Under den ny lærer var der altid uro; så for han til og trak én af os i håret. Nu havde vi en dejlig dreng i klassen ved navn B. Han var fra selve byen Vordingborg. Han kunne ved næsten ingenting bringe læreren i oprør. Men B.s hår havde den sjældne egenskab at det til dels gik af. Resten af timen sad B. så og græd krokodillegråd alt imens han førte hænderne vekselvis over issen. De løsrevne hår dryssede da langsomt ned på hans bord vor han lempeligt fejede dem sammen til en liden høstak, stadig snøftende. Vi andre så medfølende på B. der vemodig så på sin tabte skat. Således var den time heldig gennemført. Havde læreren haft mindste udviklingsmulighed, havde han aldrig trukket B. i håret mere — men næste uge gentog scenen sig. En mand med 2.—3. karakter kunne ikke gjort det dårligere.

Denne lærer var alligevel flittig selv om mange timer gik tabt med sligt og selv om han aldeles manglede evne til at undervise i det dejlige, men for visse jerner vanskelige fag: matematik.

Der var en anden lærer ved skolen, en hr. L. der også havde en fin eksamen, men som slet ikke foretog sig noget. Han havde naturhistorie med os og rög altid shagtobak i timerne medens vi drenge skiftedes til at læse höjt af en roman. Jeg for mit vedkommende lærte Lütkens zoologi med knude- og jörnetænder samt bændelorme udenad. De andre som havde bedre evner klarede sig ved dem. Som fhv. latinskole havde Vordingborg realskole en zoologisk samling som vi ikke fik lov at se. En eneste time var min klasse ude at botanisere — i den dejlige »kirkeskov« — vi havde vikar; læreren var syg.

I det første af de tre år jeg gik i Vordingborg havde vi en religionslærer der hed Barfod, teologisk kandidat, en smuk mand med guldlorgnetter og med noget af den naturhistoriske interesse som hr. L. ikke havde; Barfod samlede på fugleæg som han ved lejlighed viste frem for publikum. Entré kuns 5 øre. Når jeg nævner ham, er det kuns for at fremhæve en ting som den dag i dag er mig gådefuld. Han var meget munter i sin undervisning uden at det dog gik ud over disciplinen. Han morede sig kosteligt engang én af min klasse ved navn Nikolaj spurgte vad en skot-vinge var (Assens bibelhistorie side 103 ø). Så gik det rigtig ud over Nikkelaj dikke-dai osv. Men det gådefulde hændte en dag timen var omtrent til ende. Barfod var munter som sædvanlig og gik op og ned mellem bordene. Pludselig sagde han til min sidemand: »Vil du ha' en lussing?« Hel oprömt svarede drengen ja — og fik en knaldende lussing så kinden stod i flammer, den ene kind; men Barfods blev lige så røde begge to. Han var åbenbart en farlig mand.

Ved Barfods afgang omtrent samtidig med Mathiassens fik vi en anden teologisk kandidat til lærer (vikar) i religion. Hans vikariat varede kun en kort tid. Jeg kunne godt lide ham; men de yngre elementer i klassen lavede hallöj. En af dem, en stor kraftig dreng og en briljant kammerat, gjore ét eller andet en dag — jeg véd ikke vad; læreren ville prygle ham; men drengen slog fra sig, og der opstod en homerisk tvekamp; de rullede rundt på gulvet som om de var én stor fodbold. Kampen endte

med at begge blev meget trætte og røde i hovederne; de pustede som lokomobiler og så meget vrede ud.

Men jeg har lovet tre fremragende lærere. Mathiassen var den ene. De to andre havde jeg mest i øverste klasse; de var lige höje: den ene var overlæreren, den djærve »gamle Ørum«, den anden var den ildfulde Johannes Loft. De to navne taler for sig selv.

Ørum omtalte i en time at han havde lært af sin daglige ledsager på gåture, borgmesteren, at snyde næsten i fri luft uden lommeklæde, og han viste vorledes. Jeg kendte en bedre metode, men tav stille.

En lærer som vel ikke stod mål med de tre bör alligevel nævnes og fremhæves. Han hed Martin Pedersen, var en smuk mand, lys af lød, havde skilning i venstre side. Han var en god mand der i de lavere klasser havde god disciplin og underviste godt. Jeg kunne godt lide ham.

☆

Både i Vordingborg og senere i København led jeg frygteligt af jemvé. Særlig overvældede den mig når vognen vendte ved Iselingen — enten det var Far eller avlskarlen Rasmus, min gode ven, der kørte.

Fra Vordingborg realskole skal endnu nævnes at vi havde hele torvet til legeplads. Midt på dette stod en buste af Frederik 7., og da vi var i øverste klasse vorfra vi havde frit udsyn over torvet, så vi daglig en höj distingveret person komme gående og standse ved Frederik 7. som han så nöje på för han gik videre. Det var en gæst på Oringe rekreationsjem.

Borgerdydskolen.

Efter præliminæreksamen fik pastor Spang mig ind på Borgerdydskolen på Christianshavn vis rektor (Johs. Helms) han kendte. Det var nu en stor fejl. Jeg burde været på et kursus eller til Nykøbing F. eller til Roskilde. Jeg var en efterkommer af hovbønder på begge sider og led af en stærk mindreværdsfølelse,

denne triste opfindelse fra de sidste tider, og nu kom jeg derind blandt en flok københavnere fra fine jem. Ja, de gjorde mig ikke noget, men lod mig i almindelighed gå for det jeg var. Engang var jeg så dum at sige en vittighed — straks lød det: blind høne finder også korn. Ellers var jeg udenfor. Ingen sinde et venligt ord. Ikke én eneste gang har nogen af disse »kammerater« vist mig sit værelse. Og det var en ringe trøst at jeg engang fik dem at se fra vrangsiden. De lavede et drikkegilde på en fin restauration og var så nådige at opfordre mig til at gå med. Gildet var kun drikkeri, og det endte med at de knuste glassene mod væggene og disses billeder. De var alle snydefulde undtagen én foruden mig. Næst efter at være eneste fulde blandt ædru er det værst at være eneste ædru blandt fulde — siger Goldschmidt.

Vad der også satte mig på fuksepladsen var den ting at jeg skulle tage studentereksamen på to år idet jeg ved min indtræden i skolen verken kunne latin eller græsk. I disse to fag havde jeg 12 ekstratimer om ugen fra sommerferien til jul i næstøverste klasse. Disse timer fik jeg hos hr. Leuning, skolens næstkommanderende, Johs. Helmses måg*). Og da jeg samtidig måtte følge alle timer i de andre fag, var og blev jeg i det halve år en undermåler. Kanske det kan interessere kulturhistorikere at hr. Leuning kun fik halvanden krone pr. (fuld) time af mig (medens nedennævnte Baruel fik 5 »krus« pr. time). Leunings timer var ekstratimer i dobbelt mening; for vor var han dygtig! og vilken energi! Uden ham havde jeg ikke nået det. Ved juletid »viste han mig frem« for professor Gertz vorefter jeg var ordinær elev — og fik mere tid til jemvé.

Hr. Leuning underviste min klasse i græsk, og det var en nydelse: verdens ypperste litteratur i en ildfuld lærers hånd. Så vidt jeg husker, var det ellers Johs. Helms der underviste i græsk medens hr. L. havde latin; nu havde denne »ferie« fra latinen i to år. Rektor (som lederen af private skoler ikke kaldtes dengang) havde ikke noget fag i min klasse, men vikarierede en

*) Her = dattermand (en glose vi savner medens vi har *sönnekone*).